

УДК 332.146.2

Боднар О. А., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано вплив ендогенних та екзогенних факторів сільського розвитку, розглянуто застосування нових підходів до територіального розвитку, зокрема неоендогенних моделей сільського розвитку, що поєднують ендогенні ресурси і екзогенні фактори. Встановлено, що національна політика сільського розвитку повинна будуватися, спираючись на наукову базу та досвід розвинутих країн, але враховуючи особливості спеціалізації регіонів, а також ціннісної орієнтації населення. На основі аналізу світового досвіду політики сільського розвитку сформовано перелік заходів, необхідних для активізації розвитку сільських територій в Україні.

Ключові слова: сільський розвиток, сільські території, ендогенна, екзогенна, неоендогенна моделі розвитку, державна політика сільського розвитку.

Боднар Е. А., асистент кафедри финансов, банковского дела и страхования, Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

ЭВОЛЮЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ МОДЕЛИ СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ

Проанализировано влияние эндогенных и экзогенных факторов сельского развития, рассмотрено применение новых подходов к территориального развития, в частности неоендогенных моделей сельского развития, сочетающие эндогенные ресурсы и экзогенные факторы. Обосновано, что национальная политика сельского развития должна строиться, опираясь на научную базу и опыт развитых стран, но учитывая особенности специализации регионов, а также ценностной ориентации населения. На основе анализа мирового опыта политики сельского развития сформирован перечень мероприятий, необходимых для активизации развития сельских территорий в Украине.

Ключевые слова: сельское развитие, сельские территории, эндогенная, экзогенная, неоендогенна модели развития, государственная политика сельского развития.

Bodnar Olena, assistant of the Department of Finance, Banking and Insurance, Mykolayiv national agrarian university, Mykolayiv, Ukraine

EVOLUTIONARY APPROACH IN FORMING A MODEL RURAL DEVELOPMENT

Influence of endogenous and exogenous factors of Rural Development of Ukraine is analyzed, their value is exposed for determination of essence of this process. Transformation processes occurring over the recent decades in agricultural regions of Ukraine has demanded new approaches to territorial development, in particular, application of neo-endogenous models of sustainable development of rural territories, combining endogenous resources and exogenous factors. The national rural development policy must be built on a scientific basis and the experience of developed countries is proved, but especially given the specialization of regions and population value orientation. On the basis of the analysis international experience rural policy a list of measures for regional management needed to enhance rural development in Ukraine are generated.

Keywords: rural development, endogenous, exogenous, neoendogenous model of development, public policy rural development.

Постановка проблеми. Сільський розвиток є одним із сучасних напрямків державної аграрної політики, мета якої полягає у виведенні сільських територій на якісно новий рівень розвитку, що забезпечує комплексне збалансоване вирішення соціально-економічних завдань суспільства. Проте, характерні для сучасного розвитку прискорення еволюційних процесів, ускладнення структури територіально-економічних систем і механізмів взаємодії їх елементів складають додаткові передумови для виникнення економіко-правових дисбалансів, тобто незрівноважених станів, які мають довготривалий характер. Виникає потреба в формуванні більш сучасної моделі сільського розвитку із врахуванням основних еволюційних підходів, що використовуються в розвинутих країнах, з адаптацією до національних особливостей країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку села присвячено роботи видатних науковців, як зарубіжних так вітчизняних, серед яких найбільш значущими є праці О. А. Біттера, О. Г. Булавки, П. І. Гайдуцького, І. Ф. Гнибіденка, Ю. Е. Губені, Т. Д. Громьяк, М. Ф. Кропивка, М. Й. Маліка, В. М. Нелепа, О. Онищенко, О. І. Павлова, К. В. Прокопишак, В. П. Рябокоця, А. В. Ключник, І. В. Гончаренко, І. О. Іртищевої, В. К. Терещенка, Л. Шепотька, В. Юрчишина, К. І. Якуби та інших видатних науковців. Проте в умовах мінливого світу та реформаційних змін в Україні виникає потреба в переосмисленні та обґрунтуванні можливостей застосування світового досвіду сільського розвитку при формуванні власного бачення концепції сільського розвитку держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження еволюції теорії сільського розвитку, особливостей екзогенного і ендегенного підходу до формування політики сільського розвитку в розвинутих країнах та визначення можливостей їх адаптації в сучасних умовах для України.

Виклад основного матеріалу. Економічно стійкі і соціально розвинені сільські території

– гарант стабільності, незалежності та продовольчої безпеки держави, тому вектор їх розвитку повинен стати пріоритетним напрямком національної політики з питань сільського розвитку. Сільський розвиток, на нашу думку, – це цілеспрямований процес довготривалого (безперервного) розвитку зі збереженням цієї здатності в майбутньому, з якісним і справедливим градієнтом розвитку в економічній, екологічній, соціальній та інституційній сферах життєдіяльності сільського населення [1]. Суттю цього явища є гармонія як співвідношення якісних відмінностей, але узятих як єдине ціле: екологічнобезпечного господарювання на селі з метою забезпечення населення країни корисним (органічним) і доступним продовольством при незмінному підвищенні якості життя сільських жителів, із збереженням для майбутніх поколінь природи, культури, традицій, довкілля з розумною державною участю, залученням інститутів регіонального та місцевого управління. Сільський розвиток, безумовно, передбачає, економічне зростання і зростання якості людського капіталу сільських громад.

Політику з розвитку сільських територій слід розглядати як сферу взаємної відповідальності держави, науки, бізнесу і громадянського суспільства для забезпечення гідного рівня життя людей, а якість життя - як критерій ефективності державного регулювання сільського розвитку. Система державного регулювання розвитку сільських територій, як конструктивно-змістовне вираження політики сільського розвитку, повинна бути інтегрованою, відповідати інтересам різних сільських поселень (за чисельністю, віддаленістю, рівнем розвитку економіки, соціальної сфери тощо) [2].

Останнім часом в розвинутих країнах відбулися істотні зміни сутності в економічних функціях села. З одного боку спостерігається скорочення зайнятості в традиційних сільськогосподарських галузях поряд із зменшенням їх частки в ВВП. З іншого – в

сільській місцевості з'явилися нові види економічної діяльності, що мають відношення до промисловості та сфери послуг. [3]. Кризи останніх років наочно свідчать в цілому про нестійкість ситуації, в світовій моделі розвитку, важливий недолік якої – абсолютизація економічного зростання на шкоду вирішенню екологічних та соціальних проблем.

Зміни на регіональному рівні в останні десятиліття привели до появи нових моделей розвитку сільських територій. Необхідно відзначити, що в самій концепції територіального розвитку можна виділити два підходи, що розрізняються в розумінні джерел економічного зростання: екзогенний і ендегенний (табл. 1).

Таблиця 1 Екзогенна і ендегенна моделі сільського розвитку

Показники	Екзогенний розвиток	Ендегенний розвиток
Ключовий принцип	Ефект масштабу і концентрації	Використання місцевих (природних, людських і культурних) ресурсів для сталого розвитку
Динамічна сила	Політика, направлена на задоволення потреб міста через підтримку села	Місцева ініціатива і підприємництво
Функції сільській місцевості	Харчові продукти, сировина для розширення міської економіки	Різні служби економіки
Основні проблеми розвитку сільських територій	Низька продуктивність і периферійність	Обмежені можливості територій і груп для участі в економічній діяльності
Фокус розвитку сільських територій	Модернізація сільського господарства: стимулювання праці та мобільність капіталу	навички, інститути, інфраструктура: подолання відчуження
Критика	Залежність, спотвореність розвитку; диктований розвиток, що руйнує територіальні особливості і культуру села	Не практично в сучасній Європі

Джерело: авторська розробка із використанням [3-6]

Екзогенний розвиток розуміється як процес, в якому розвиток сільських територій є результатом сил, що виходять ззовні. Такими силами є ринок і заходи національної державної політики. Дана модель була поширена в 1960-1970 рр., коли багато європейських країн інвестували в сільський розвиток. Метою реалізації даної моделі було нарощування матеріально-технічної бази та сприяння фінансово-економічній стабільності сільськогосподарських підприємств, інтенсифікації та індустріалізації сільського господарства, розвитку несільськогосподарських видів діяльності на селі, розвитку туризму в гірських районах шляхом інвестування, субсидювання, надання дотацій. Проте вплив цієї моделі на сільське господарство не завжди був успішним. В результаті екзогенні підходи до сільського

розвитку піддавалися критиці, яка була направлена проти: залежного розвитку, що спирався на тривале субсидювання та політичні рішення; спотвореного розвитку, що був спричинений селективною підтримкою певних видів діяльності та районів, які ігнорували неекономічні аспекти сільського життя; деструктивного розвитку, що ігнорував культурні та природні особливості сільських територій; розвитку, що нав'язаний ззовні. Результатом такої критики стало виникнення нового підходу – ендегенного.

Ендегенний розвиток розуміють як процес, в якому розвиток сільських районів є результатом місцевих ініціатив, які реалізуються через використання в основному місцевих ресурсів. Проте, не завжди місцеві громади мають необхідну

кількість власних ресурсів, що унеможлиблює реалізацію позитивної динаміки їх розвитку.

Ендогенний підхід заснований на припущенні, що конкретні ресурси області (природні, людські і культурні) відіграють ключову роль в її розвитку. У той час, як екзогенний сільський розвиток вбачається у подоланні сільських відмінностей і виразності шляхом заохочення універсальних технічних навичок і модернізації фізичної інфраструктури, ендогенний розвиток бачить ключову проблему в ігноруванні різниці між локально відмінними людськими та екологічними можливостями. У цій моделі унікальність місцевих ресурсів (клімат, родючість землі і якість навколишнього середовища) і конкретних характеристик людського і культурного капіталу забезпечують основні умови для довгострокового сільського розвитку. Основна мета цієї теорії є поліпшення місцевої економіки і соціальних умов шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів.

Деякі автори критикують ендогенне сприйняття розвитку, аргументуючи це тим,

що таких зовнішніх впливів, як глобалізація, зовнішня торгівля, урядові заходи і т. д. уникнути не можливо, а звідси і ендогенний розвиток не може бути ідеальним і реалістичним в сучасних умовах. Сьогодні, в глобальній перспективі, сільські території потерпають від всіх видів глобальних сил. Це означає, що процес розвитку в сільській місцевості, в значній мірі залежить від взаємодії місцевих (ендогенних) відповідей і глобальних (екзогенних) сил. Це свідчить про необхідність змішаного екзогенного / ендогенного підходу, що відкидає поляризацію між двома моделями.

У мінливому глобальному контексті, суб'єкти сільських територій беруть участь в місцевих та зовнішніх мережах, але розмір, напрямок і інтенсивність мереж різняться між регіонами. Концентрація уваги на динамічних взаємодіях між місцевими районами і політичним, інституційним, ринковим та природним середовищами спричинило появу нового бачення розвитку – неоендогенного (табл. 2).

Таблиця 2 **Нео-модель ендогенного сільського розвитку**

Показники	Неоендогенний розвиток
Ключовий принцип	Взаємодія між локальними і глобальними силами
Динамічна сила	Глобалізація, швидкі технологічні зміни в галузі зв'язку та інформації
Функції сільській місцевості	Економіка знань, динамічна участь місцевих суб'єктів в локальних і зовнішніх мережах і процесі розвитку
Основні проблеми розвитку сільських територій	Розподіл ресурсів і конкурентоспроможність в глобальному середовищі
Фокус розвитку сільських територій	Посилення місцевого потенціалу та використання місцевих і зовнішніх сил для власної користі
Критика	Працює на рівні недостатніх емпіричних даних

Джерело: авторська розробка із використанням [3-6]

Неоендогенний сільський розвиток розкривається через поєднання екзогенних та ендогенних факторів розвитку з концентруванням уваги на місцевих особливостях. Це означає, що ключ до місцевого розвитку полягає в створенні місцевого інституційного потенціалу, здатного мобілізувати внутрішні ресурси і впоратися із зовнішніми силами, що діють на конкретну територію, село, громаду.

Представники неоендогенного підходу вважають, що сільські території повинні комбінувати ендогенні ресурси і екзогенні процеси, спираючись на зовнішню підтримку (глобалізація, зовнішня торгівля, зовнішні інвестиції, державна допомога) [4]. Концептуально неоендогенний розвиток описується на основі використання матеріального і культурного потенціалу території, розвитку соціального капіталу та організації соціальних мереж, що

стимулюється місцевою представницькою демократією або органами місцевого самоврядування [5].

При цьому, безсумнівно, важливим є масштаби державної допомоги в рамках цільових програм розвитку, органічно узгоджені з інтересами сільських жителів, що повинні бути інституційно оформлені у вигляді місцевого самоврядування, кооперації та ін. І спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу території (природного, людського, економічного, історичного, культурного та ін.) з метою органічної адаптації сільських спільнот до ринку. Аграрна компонента повинна бути визначальною в сільському розвитку, але не єдиною.

Неоендогенний підхід до розвитку регіонів в цілому і сільських територій зокрема орієнтовані на дослідження і реалізацію стратегічного територіального потенціалу. Даний підхід більшою мірою відповідає

умовам нових глобальних ризиків і можливостей, оскільки базується на тому, що регіональні фактори виражають конкретні форми узгодження умов галузевого і територіального розвитку.

Запропонована неоендогенна модель сталого розвитку сільських територій (рис. 1) включає ряд елементів, що функціонують в рамках розвитку соціального капіталу: ендогенні одиниці, місцеві (національні) суб'єкти і неоендогенні одиниці.

Сільський розвиток забезпечується досягненням соціальної та економічної стабільності, планомірного розвитку продуктивних сил і суспільних відносин, створенням умов для матеріального добробуту, духовного розвитку та соціальної самореалізації людини, збереженням і раціональним використанням навколишнього середовища без шкоди інтересам майбутніх поколінь.

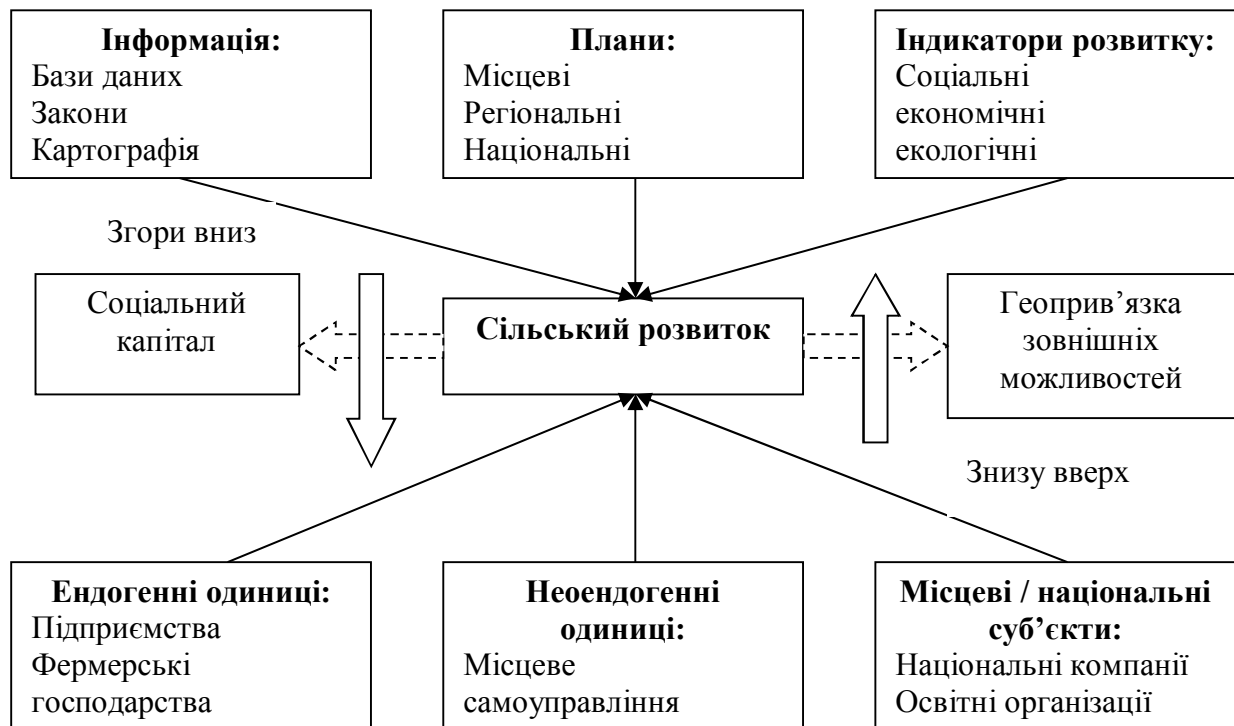

Рисунок 1 – Неоендогенна модель організації сільського розвитку на регіональному рівні

Джерело: адаптовано автором [6]

В якості індикаторів такого розвитку, на наш погляд, слід розглядати:

1) високу якість життя населення і безпеку;

2) раціональну структуру і ефективне функціонування економіки;

3) стійку екологічну рівновагу;

4) наявність інституційних умов соціальної стабільності і рівноваженості.

Основні зусилля політики держави щодо сільського розвитку повинні бути спрямовані на вирівнювання доходів серед сільських та міських жителів, рівний доступ до соціальних і економічних послуг, створення рівних можливостей в області зайнятості, забезпечуючи свободу вибору місця проживання та працевлаштування, і підтримку самобутності сільських спільнот.

Ключовими завданнями політики сільського розвитку України повинні бути: підвищення конкурентоспроможності сільських районів і максимізація їх внеску в загальний економічний розвиток; забезпечення можливостей сільському населенню для досягнення рівня життя, який можна порівняти з національними нормами; збереження та розвиток природного середовища та культурної спадщини сільській місцевості; підтримка населення сільських районів, з високим рівнем депопуляції, намагаючись зупинити цей процес; підвищення рівня фермерських доходів і сприяння різним формам зайнятості; поліпшення умов життя в сільській місцевості та зменшення відмінностей в рівні життя і умов праці між сільськими і міськими територіями; збереження та розвиток

ландшафту і охорона навколишнього природного і культурного середовища [8].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз еволюції теорії сільського розвитку дозволяє зробити очевидний висновок про нездатність обох моделей, а, отже, і підходів до вирішення питань сільського розвитку, самостійного і адекватного розв'язання багатогранних проблем сільських жителів і задоволення їх соціальних потреб. Саме тому політика сільського розвитку повинна бути інтегрованою, відповідною інтересам різних сільських поселень (ранжованих за чисельністю, віддаленістю, рівнем розвитку економіки, соціальної сфери тощо.) І ця позиція, в даний час, вирішується в рамках неоендегенного підходу. При цьому, безсумнівно, важливим є масштаби державної допомоги в рамках цільових програм розвитку, органічно узгоджені з інтересами сільських жителів, що повинні бути інституційно оформлені у вигляді місцевого самоврядування, кооперації та ін. і спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу території (природного, людського, економічного, історичного, культурного та ін.) з метою органічної адаптації сільських спільнот до ринку.

Література:

1. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл. кор. УААН І. В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 376 с.
2. Колесников В. І. Основні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій України / В. І. Колесников // Агросвіт. – 2014. – № 16. – С. 81–85.
3. Lowe P. European Agricultural and Rural Development Policies for the 21st Century // A New Rural Agenda. London, 2006, pp. 29–45.
4. Nemes G. Integrated rural development: The concept and its operation / G. Nemes [Electronic resource]. – available at: <https://goo.gl/PbXV2t>.
5. The Organisation for Economic Cooperation and Development (2014), "Key policy issues in entrepreneurship and SME development" [Electronic resource]. – available at: <http://www.oecd.org/site/cfecpr/42203059.pdf>
6. Universities, the Knowledge Economy and «Neo-Endogenous Rural Development» / N. Ward, J. Atterton, T. Kim, P. Lowe, J. Phillipson, N. Thompson // Centre for Rural Economy. 2005. Discussion Paper Series № 1.
7. Белоусов С. А. Организация устойчивого развития сельских территорий на основе применения региональной неоендегенной модели / С. А. Белоусов, А. Ю. Павлов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/esgUsQ>
8. Павлов О. І. Сільський розвиток та розвиток сільських територій / О. І. Павлов // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 7. – С. 17–20.

References:

1. Borodina, O. M. and Prokopa, I. V. (2010), *Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku* [Theory, policy and practice in rural development], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuvy, Kyiv, Ukraine.
2. Kolesnykov, V. I. (2014), "The main directions of socio-economic development of rural territories of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 81–85.
3. Lowe, P. (2006), "European Agricultural and Rural Development Policies for the 21st Century", *A New Rural Agenda*, pp. 29–45.
4. Nemes, G. "Integrated rural development: The concept and its operation", available at: <https://goo.gl/PbXV2t> (Accessed 20 April 2017).
5. The Organisation for Economic Cooperation and Development (2014), "Key policy issues in entrepreneurship and SME development", available at: <http://www.oecd.org/site/cfecpr/42203059.pdf> (Accessed 20 April 2017).
6. Ward, N. Atterton, J. Kim, T., Lowe, P. Phillipson, J. and Thompson, N. (2005), "Universities, the Knowledge Economy and «Neo-Endogenous Rural Development»", *Centre for Rural Economy*, vol. 1.
7. Belousov, S. A. Pavlov, A. U. (2015), "Organization for sustainable development of rural areas through the application of a regional model neoendogenous", available at: <https://goo.gl/esgUsQ> (Accessed 20 April 2017).
8. Pavlov, O. I. (2009), "Rural development and development of rural areas", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 7, pp. 17–20.